די דאליע פון כעמיע איז דער לעצטער מלחמה

פון זז. וואדימאוו.
אידיש פון י. מאלין.

א קורצע צייט איידער אין אמעריקא איז אייך פארגעקומען א רעוואלוציאן אין אינגעפאר מיט א פופצעהן יאהר פאר דער גרויסער רעוואלוציע אין פראנקרייך האט אייסגעבראכן די רעוואלוציע אין דער כעמישער ווישעשאפט. עס האט דאן אויך פאסירט א גרויסע איבערראשונג אין די מיינונגען וועגען דער לופט. דיעזע איבערראשונג איז האט א געוואלדיגע בעדייטונג אי פאר דער ווייטערער עגטוויקלונג פון כעמיע און אי פאר דער נאטור ווישענשאפטליכע לעהרע אין אלגעמיין. אהן דעם וואלט די געגענווארטיגע כעמיע ניט געווען ביכולת צו ענטשיידען אזא ווישטיגע פראגע, ווי אזוי לופט קען פערוואנדעלט ווערען אין שטיק שטאף (אזאט) וועלכע איז אזוי נויטווענדיג פאר אנציפחידען מלחמות. מיר האבען דערפאר גענומען ריידען וועגען דער לופט ווייל אין דער נור וואס פארענדיגטער מלחמה איז די ראלע פון פון כעמיע געווען מערקווירדיג מיט דעם וואס זי האט געוואוסט ווי אזוי אויסצונוצען די סאמע אונשעדליכסטע און אויך גרויטיגע שטאפען. ווי למשל וואסער, לופט און זאלץ און צו פארוואנדעלן זיי אין פערניכטענדע און צושטערענדע אינסטרומענטען.

אויף וואס פאר אן אופן האט זי עס בעוויזען צו טהאן?

כעמיע האט תמיד געשפיעלט א בעדייטענדע ראלע אין די קריגערישע צוואכעשטיסטן פון פעלטער. בעזונדערס אין די לעצטע מלחמות, וואו ניט בלויז פזלווער און די איבערגיע אייפריגע שטאפען נאר אויך אנדערע בעמישע פראדוקטען זיינען בענוצט געווארען פאר צו שטערענדע צוועקען, האט כעמיע ערוארבען אן אויסשליסליכע און ווייטגיע בעדייטונג. צוזאמען מיט די מאבליזירונג פון די ארמייען פאנגט מען אן אין ערען לאנד נאך א קריעגס ערקלערונג אויף צו מאבליזירען די כעמיקער. אין אהן א ברעקעל גוזמא מעג מען זאגען אז וואס ערפאלגרייכער די מאבילזירונג פון די כעמיקער געהט אן, אלץ לענגער קען דאס לאנד אויסהאלטען די מלחמה מיט אזאר שונא. איבערהויפט בעצייהט זיך עס אויף דייטשלאנד, וועלכע וואלט קיינמאל ניט געקענט אבהאלטען אזעלכע נצחות אין בעזיצען אזא אויסדרוקרעפט, ווען צו אזהרע דיענסטע וואלט ניט געשטאנען אן ארמיי פון נאנצע דרייסיג מיליאנען כעמיקער. ווי גרויס דיעזע ארמיי איז קען מען זיך ערשט משער זיין, ווען מיר ווייסען, אז די פעראייניגטע שטאטען האט מעהר ניט געהאט ווי זעכצעהן טויזענד כעמיקער. אין אנדערע ווערטער הייסט עס, אז די גרויסע אמעריקא האט פונקט א העפט כעמיקער וואס די קליינע דייטשלאנד האט פערמאנט.

די נוצען וואס כעמיע האט געבראכט די קריעג פיהרענדע לענדער בכלל און דייטשלאנד בפרט וועלען מיר ערשט קענען אבשאצען ווען מיר וועלען זיך נעהענטער בעקענען מיט יענע כעמישע פראצעסען וועלכע געפינען זיך אין דעם פונדאמענט פון דער קריעגס כעמיע.

מיר האבען שוין אויבען בעמערקט ווי גען דער רעוואלוציאן אין די אנשויאונגען איבער דער לופט וועלכע איז פארגעקומען אין דעם אלצהיימער אין אמעריקא. אין דעם אכצעהנטען יאהרהונדערט, און פארוואס האט דיעזע רעוואלוציאן דער אנשטערבליכער פראגע צו זיינער געלעהרטער לאוואזיע. מיט דער הילף פון אן עקספערימענט איז איהם געלונגען צו פערוואנדען די מיינונג אז די לופט בעשטעהט בלויז פון איין מין (דאס הייסט פון איין שטאף, פון איין גאז).

אין דעם יאהר 1774 האט לאוואזיע אין פארלויף פון צוועלף טעג געווארעמט קוועקזילבער אין א גלעזערנעם רעטארט (א בעמישע כלי). די אפענע זייט פון דעם רעטארט האט צוגעדעקט מיט א גלאק, וועלכער איז געווען אנגעפילט מיט לופט. דער קוועק זילבער איז דאן פעלוואנדעלט געווארען אין א רויטען געגעשטאנד — די זווערקייט פון דעם קוועק זילבער, און אין דעם גלאק וואו פריהער האט זיך געפונען לופט, האט זיך בעוויזען אזא מין גאז וועלכער האט געהאט נאכן אנדערע איינגעשאפטען, ווי לופט. דיעזער גאז, וועלכער האט בעקומען דעם נאמען שטיק שטאף (אזאט) האט אין זיך ניט ענטהאלטען קיין שום לעבען און כרען מאטעריאל, דאס הייסט ער איז געווען פון די זעלבע איינגעשאפטען וואס די לופט. לואוואזיע האט אויך דערוויזען, דאס די זווערקייט אין גלאק איז ניט מעהר ווי א פעראייניגונג פון קוועק זילבער, מיט דעם זויער שטאף פון לופט. אויף דיעזען אופן בעוויזט דער עקספערימענט פון דעם בערהמטען געלעהרטען אז לופט שטאף איז א צוזאמענמישונג פון צוויי גאזען — זויער שטאף און שטיק שטאף.

דיעזער מערקווירדיגער עקספעריפענט האט אויך געהאלפען דעם בעריהמטען פראנצויז צו ענטדעקען דעם געזעץ פון ערהאלטען די מאטעריע, אויף וועלכע די גאנצע געשעענווערטיגע וויסענשאפט רוהט געשטיצט.

דיעזעס געזעץ לערענט אונז אז קיין זאך געהט ניט פארלארען אין דער נאטור. אויב אבער די צאהל פון דער מאטעריע ווערט ניט קלענער, ווערט זי אבער פאר קיין פאל אויך קיין מאל ניט גרעסער, און זי פערבלייבט אימער די זעלבע. עס ענדערט זיך בלויז די פארמען פון דער מאטעריע. אזוי זעהען מיר אין דעם אויבענדערמאהנטען בייספיעל צוויי געלעגנשטענדע. קוועקזילבער און לופט. דורך דעם פראצעס פון דערוואדמען זיי האבען זיך געבילדעט צוויי נייע שטאפען. דער עסיד פון דעם קוועקזילבער און דער שטיק שטאף, אבער גלייכצייטיג איז די וואג פון די ערשטע צוויי שטאפען די זעלבע וואס די לעצטע צוגעקומען איז טאקי גאר ערישט. עס איז אבער אויך גאר ניט אבגעקומען און גענערט האט זיך בלויז די פארמע, דאס הייסט אז אנשטאט די לופט און קוועקזילבער האבען מיר בעקומען אנדערע שטאפען, און אט צו דיזער טראנספאר מאציאן פון איין פארמע אין אן אנדערער קענען צוגעפיהרט ווערען אלע פראצעסען אין דער נאטור.

מיר קעהרען זיך צוריק צו אונזער ענין.

איצט ווייסען מיר דאס די לופט בעשטעהט פון זויער שטאף און שטיק שטאף שוין נאכין לאנג האט דער שטיק שטאף געצויגען די אויפמערקזאמקייט פון די בעמיקער. צום בעדויערען זיינען מיר ניט אין שטאנד אין דיזען ארטיקעל אויבערצוגעבען מיט אלע אינצעלהייטען די געשיכטע פון דעם שטיק שטאף, און מיר וועלען בלויז נעהמען די לעצטע צוואנציג יאהר, ווייל אין דיעזער פעריאדע האט מען זיך מעהר מיט דעם אבגעגעבען אויף דער מיט די איבעריגע עלעמענטען. דאס ווערט ערקלעהרט דערמיט וואס דער שטיק שטאף געפינט זיך כמעט אין אלע אויפריים שטאפען אין א הון דעם נאך אין יענע שטאפען וועלכע ווערען בענוצט פאר מיסטיגען די ערד.

אין די אויפריים שטאפען ווערט דער שטיק שטאף ארייינגעבראכט מיט דער הילף פון שטיק שטאף עסיד, אזוי צום בייספיעל בעקומען מיר דעם בעקאנטע ניטראנלוצערן פון גלוצערין מיט מיט שטיק שטאף זויער, און אזוי אין עס מיט אלע אויפריים שטאפען פון דער גענעראלער ווערטיגער צייט.

ווי אזוי בעקומט מען אבער דעם דאזיגען גוטיגען שטיק שטאף עסיד?

דער שטיק שטאף עסיד פלעגט מען אמאל בעקומען אויסשליסליך פון פאלפעטער (א סארט זאלץ) אדער ווי ער ווערט נאך אויך כעמיטעלט שטיק שטאף נאטריא.

דיעזער סאלפעטער פלעגט אין ריעזיגע קוואנטיטעטען ארייינגעבראכט ווערען אין אלע לענדער פון טשילי. אזוי זעהען מיר. אז ביז דעם אויסבריך פון דער גור וואס געענדיגטער וועלט מלחמה פלעגט מען פון טשילי יעהרליך ארויספיהרען דעם סאלפעטער ארום צוויי מיט א האלבען מיליאן טאן, אויף א סומע פון הונדערט מיליאן דאלאר, אין פאר־לויף פון קריעג האט זיך דער עקספארט פון דיעזען שטאף פארדרייפאכט. די פער איינגטע שטאטען האבען צום ביישפיעל אין 1914 בעקומען פון טשילי 565000 טאן סאלפעטער און אין 1918 אדערהאלבען מיליאן טאן אויף א סומע פון 75 מיליאן דאלאר. אין אנדערע ווערטער הייסט עס, אז די פאראייניגטע שטאאטען האבען נאך דער ערקלעהרונג פון דער מלחמה ארייינגעדראכט פון טשילי אזוי פיעל סאלפעטער פונקט ווייפעל אלע לענדער פון דער וועלט פלעגען עס פריהער בעקומען.

די געלעהרטע האבען אויסגערעכענט, אז אין פאל דער סאלפעטער וועט פערלוכט ווערען אין אזא דיעזיגע צאהל וועט ער אין עטליכע צעהנדליג יאהר אין נאנצען פערשווינדען פון דער וועלט.

אויף דיעזער געפאהר האט נאך אין 1898 אנגעוויזען דער בעריהמטער עגלישער געלעהרענטער „סיר ווילאמס קרוקס". דער פארזיצענדער פון דער בריטישער געזעלשאפט פון ווישענשאפטליכען פראגרעס. ער האט דאן ערלעהרט, אז ענגלאנד און אלע צווילייזער פעלקער דראהעט א גרויסע געפאהר, בלויז די כעמיע אליין וועט זיין אומשטאנד ארויסצוהעלפען דער מענשהייט אין איהר געפעהרליכען צו שטאנד, האט דער געלעהרענטער געזאגט. כעמיע דארף אליין קענען שאפען די שטיק שטאף געגעשטענדע, וועלכע זאלען דינען אויף ארט פון סאלפעטער.

דער געלערענטער האט ניט געהאט קיין טעות מיט זיין ערקלעהרונג. די כעמיע האט זיך מיט אן אינערמידליכער ענערגיע א נעהם געמאכט צו לייזען דיעזע פראבלעם און זי איז אין דעם געווען ער פאלגרייך.

צוויי יאהר נאך ברוקס ערקלעהרונג אין 1900, האט דער דייטשער כעמיקער פראפעסאר אסטוואלד, געמאכט זעהר א וויכטיגען שריט אין דיעזער ריכטונג. ער האט געמליך אויסגעפונען א מיטעל ווי אזוי צו פארוואנדלען אמאניע אין שטיק שטאף עסיד פון אמאניע, וועלכע קען זעהר לייכט פארוואנדעלט ווערען אין שטיק שטאף עסיד.

אמאניע איז א מין גאז וועלכער בעשטעהט פון שטיק שטאף און וואסערשטאף, און מען פלעגט איהם הייפטזעכליך ארויסקריגען פון קויהלען. ווי מיר ווייסען געפינט זיך דער שטיין קויהל בכעט אין יערען לאנד אין א בעגרענעצטער מאס, און פאלגליך האט „אסטוואלדס" ענטדעקונג נאך ניט געלייזט די פראגע. אבער ער האט מיט דעם געגעבען אן אנשטויס צו אנדערע פארשער פאר אלעמען הא טמען זיך אבגעשטעלט אויף דער לופט, וועלכע ווי בעוואוסט געפינט זיך אין דער נאטור ניט אין א בעגרענעצטער מאס. דערביבער האבען זיך די כעמיקער כענומען באשעפטיגען צו פארוואנדלען די לופט אין שטיק שטאף געגענשטענדע.

(שלום אלגט)

טראנטא אינד בענ. סאסייטי ערוועהלט בעאמטע.

לעצטען זונטאג האבען די מיטגליעדער פון דער טראנ. אינד. בענעוו. סאסייטי, נעראט א יעהר שווערע ארבייט צו ערוועהלען בעאמטע פאר זייער סאסייעטי.

קאנדידאטען פאר די עמטער זענען געווען זעהר פיעל. א עס איז געווען א זעהר שווערע פראבלעמע צו לעזען, ווער עס וועלען די פאסיגע זיין, דער רע זולטאט פון די וואהלען איז ווי פאלגט.

י. רובין פארזיצענדער,
מ. קידשענבוים יוצא פארז.
ס. ווייגבערג פינאנס סעק.
ב. קאהן פראטאקאל סעק.
א. לאסטיק, טרעזשורער.

אלס טראסטיס זענען ערוועהלט געווארען, ס. בלינדער, ב. פעכטער, און איזענבערג.

אלס סאסייטי דאקטויר זענען ערוועהלט געווארען דר. ד. ה. פאומאן, און דר. ווינקלער.

די איבענדערמאנטע סאסייעטי פלאנעוועט אויך א זעהר גרויסע אונטערנעהמונג מיט וועלכע זי וויל איבעראשען די אידישע טראנטא.

עסטריכישע ארבייטער וועגען העלפען אויפבויען ווערדון

פאריז יולי 21

פרעמייער קלעמאנסא האט געהאט א גרויסע אאויפנאהמע ווען ער איז אריינגעקומען אין ווערדון, האלטענדיג א רעדע פאר דער שטארטישער באפעלקערונג האט דער פרעמייער ערקלעהרט דאס די עסטרייכישע רעגיערונג האט אנגעבאטען איהרע גוטע בעלי מלאכות צו קומען און העלפען אויפבויען די שטארט. דער פרעמייער האט זיי אויך פארזיכערט צו געבען אלע הילף וואס וועט נאר מעגליך זיין.

וועגען ראיעלסטע און בעסטע אויסקניפטען פאר אינשורענס וועגדעס זיך צו

פ. ליוואי
ספעשעל לייף אינשורענס אגענט
P. LEVI
Insurance Agent
214 Beverly St. Tel. Orll. 8101

ניזאם
טערקישע סיגארעטס
10 פאר 15 סענט

איזידאר
פיינבערג
(לאיער)
קאמישאנער אוו דיעדס.
נעלד צו לייען.
171 יאנג סטריט
רום 35 אימפעריאל באנק.
טעל. מיין 3406
וואוינונג טעלעפ. היל. 2296

געלט און געלט
צו שפארען
אדער שיקען

סיי איהר ווילט שפארען דא אדער איהר ווילט שיקען געלט צו אייערע קרובים אין פוילען קשנט איהר עס טון דורך טייווינג דעפארטמענט פון מר.

ה. ווייגבערג
BANKER

אייער געלט איז זיכער און גאראנטירט

יעדער סענט וועלכען איהר שיקט דורך מר. ה. ווייגבערג איז גאראנטירט, און ווען איהר האט א דעפאזיט אין סייווינג דעפארטמענט דארפט איהר בלויז אן אנווייזונג געבען און די סומע וועלכע איהר ווילט ווערט אוועקגעשיקט אויף דעם אדרעס וועלכען איהר גיט אן

ראיעל, ריכטיג, זיכער

דריי ווערטער וועלכע ניט אלע קאנען זאגען

ה. ווייגבערגס נאמען איז אבער א פאל-שטענדיגע גאראנטיט אויף דעם

פראצענט ווערט געצאהלט אלע זעקס מאנאטען אויף א דאלאר און מעהר

קומט אריין אין מר. ווייגבערגס סייווינג דעפארטמענט און נעהמט א סייווינג באנק, א זאך וועלכעס וועט אייך נוצען ברייגען

קלייבט ביי אייך אין הויז און דעפאנירט אין אידישען סייווינג דעפארטמענט

פון 9 אין דער פריה ביז 7 אין אוועגס

הויפט אפיס 251-53 קווין-סטריט וועסט ארום מיקאל סטריט